

Висока школа струковних студија Београдска Политехника

DOI 10.5937/kultura1547082M

УДК 028:[316.774:004

028:316.776

оригиналан научни рад

УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА БУДУЋНОСТ КЊИГЕ

Сажетак: *Рад има за циљ да укаже на могући развој књиге као медија у савременом, али и будућем дигитализованом друштвеном контексту. Први део рада бавиће се историјским развојем књиге као медија. Други део рада анализираће садашње културно окружење књиге и указаће на стање у индустрији књига, њиховој дистрибуцији и читаности. Трећи део покушаће да укаже на могући развој књиге у будућности. Циљ рада је да се оспори схватање књиге као статичног медија, да се укаже на чињеницу да она у различитим облицима постоји много раније од Гутенбергове револуције и да ће након дигиталне револуције и даље постојати. Историјска перспектива и различити облици егзистенције књиге омогућиће нам да схватимо њен прелазак на дигитални облик као нешто што је у савременом друштвеном контексту нужно, као и да је далеко од тога да њен штампани облик изазева. Књига није одувек била онаква какву је данас познајемо (штампана на папиру и укоричена), за којом неки већ жале отписујући јој будућност, већ је временом како су технологија и писменост напредовали, мењала своје облике да би данас поред штампаног облика добила и своју електронску форму.*

Кључне речи: *књига, дигитално, штампана књига, електронска књига, дигитална књига, култура*

Развој књиге као медија

Рад почињемо оспоравањем виђења књиге, онако како је Унеско дефинисао, а многи се придржавају те дефиниције, ”... као штампане публикације, која се не издаје периодично и која садржи најмање 49 странице изузимајући корице”.¹ Ова дефиниција књиге ограничава књигу на Гутенбергово

¹ Сондерс, Д. Књиге: Издаваштво књига као индустрија, у: *Увод у студије медија*, приредили Бригс, А. и Колби, П. (2005), Београд: Клио, стр. 43.

откриће и ширење штампане књиге по западној култури. Чак и да се покаже тачним да данас људи не преписују књиге, ипак постоје сачуване руком писане књиге из периода пре Гутенберга. То су и дан данас књиге, као што су и електронска издања књига, која се могу купити на *Амазону* и код других онлајн дистрибутера, такође књиге. Оне немају папирне стране, нису штампане, немају корице, али су и даље књиге. У свету комуникације десиле су се три суштинске револуције: Хирографска револуција настала проналаском писма, Гутенбергова револуција настала проналаском штампе и Електронска револуција настала проналаском телеграфа, радија, телевизије, интернета итд. На основу средстава која су се користила за остваривање комуникације, културе се могу поделити на: усмену, рукописну, типографску и електронску. Сваку промену у начину комуникације пратиле су поделе људи на два табора. Једни су били оптимистични и сматрали су нова технолошка достигнућа неминовно добрим, а други су обично сматрали да ће нове технологије људском роду донети ненадоднадиву штету. Слична је ситуација и данас када је у питању прелазак књиге из штампаног облика у електронски. Расправља се о крају књиге, о трајном губитку западне културе због тога што је електронска књига почела да потискује штампану и да мења обичаје и праксе читања. Нове генерације су по аутоматизму представљене као жртве технолошког напретка. Међутим, заборавља се чињеница, када се прелазило са рукописног на штампани облик књиге, да су људи имали исте ставове према новодолазећој штампаној књизи о којој се данас носталгично пише као о правој вредности. Масимо Балдини (Massimo Baldini) у својој *Историји комуникација* пише: „...у периферним областима Европе, у Русији и нарочито у Србији, где увођење штампе покретним словима, мада је било покушаја, нису прихватиле ни Црква ни држава”.² Ни у типографским земљама као што су Француска или Немачка рукописни текст није одмах нестао са појавом штампе. Сократ се, још у антици, изузетно противио вештини писања, сматајући да ће нашкодити људском памћењу и створити лажно знање. Он није иза себе оставио никакав спис, јер је сматрао да усменост обезбеђује људима истину, а писменост привид истине. Многи значајни људи у историји, као Сократ, направили су велику грешку потцењујући технику или вештину, а Сократ нас је спречио да га данас читамо у оригиналу. Сократ је остао познат, парадоксално, баш зато што су записивани Платонов дијалози у којима се он појављивао као саговорник. Данас

2 Балдини, М. (2003) *Историја Комуникације*, Смедерево: Смедеревска Гимназија, стр. 54.

се слични отпори дигитализацији јављају и у најразвијенијим државама Запада, али и у неким периферним државама као што је опет Србија, у којој су ти отпори ка модернизацији традиционлано много јачи. У развијенијим западним земљама библиотекари обучавају људе да полако прихвате прелазак са штампане на електронску књигу или да барем прихвате равноправну коегзистенцију обе врсте књига, а у мање развијеним земљама тај процес касни. Заборавља се на оно што се одавно у друштвеним наукама уочило, а то је да саме технологије и иновације нису лоше по себи, већ су штетни или добри начини њихове употребе. Технологије су истовремено коришћене и за људски напредак и за људску деструкцију, тако да технологије имају негативан и позитиван потенцијал, а од људи зависи који од њих ће бити употребљен.

Данас смо суочени са појавом електронске књиге, али пре него што кажемо нешто о будућности књиге у дигиталном окружењу, враћамо се оспоравању књиге као нужно штампаног издања, чиме ћемо историјском перспективом доћи до тога да је она већ променила различите облике што ће нам омогућити да њен прелазак у електронски облик сагледамо као њен наставак живота у дигиталном окружењу, а не као њен крај. Такорећи историјска перспектива ће нам омогућити да сагледамо књигу као медиј који своју форму мења у зависности од технолошког напретка друштва. Историја књиге је ток њеног постепеног мењања облика. Књига није настала као укоричена и штампана на папиру, те нема сврхе за тим обликом књиге жалити, премда он постоји од 1456. године. Књиге постоје још од пре нове ере, а једна од најстаријих сачуваних, руком писаних књига, датира из шестог века п. н. е. и то је примерак Тимотејевих *Персијанаца*.

Хиљадама година људски род је преносио своје знање усмено, што је имало веома ограничавајуће последице по развој људске духовности и друштвеног напретка. Знање које је постојало морало се памтити што је нужно доводило до тога да је оно било редуковано и сведено на податке лаке за памћење. Непостојање писма онемогућавало је озбиљнију организацију друштва, као и апстрактно мишљење, што значи да наука и филозофија нису могле да се развијају. Проналском писма постепено се мења начин на који људи размишљају и организују друштва. Писменост, и појава књиге, измениле су људски ум вероватно више од ма ког другог проналаска. Књиге су постале у данашњим терминима место за складиштење података, вештачка меморија, продужетак менталних могућности човека који му омогућава да занемари памћење података и посвети се креативном стварању нових

и нових знања. Страх од појаве писма и књига показао се неоправдан и из разлога што је време и психичка енергија која је раније трошена на памћење података, преусмерена на стварање и бележење новог. Појава писма и књиге има небројане предности, које не могу стати у овај рад, али оно што је битно истаћи је дефинитивно цивилизацијски скок у изражавању. Сматра се да се у усменим културама баратало са највише 5000 речи, док у рукописној култури неки језици развијају и до 450 000 речи. Са рукописном културом развија се и начин изражавања. Писане реченице су све дужи и комплексније за разлику од усмене културе у којој се говорило кратким и шаблонским језиком.

Прво, оно што се, са настанком писма, називало књигом нимало није личило на оно што ми данас називамо штампаном књигом и тешко да одговара Унесковој дефиницији. Друго, читањем и писањем књига у антици и средњем веку, осим у појединим случајевима, нису се бавили широки слојеви друштва. Надаље, да би књига напредовала и развијала друштво било је непоходно да писмо прође кроз пиктографску, идеографску и фонографску фазу. У фонографској, најважнијој фази развоја писма, знакови почињу да представљају гласове. Коначно морао је и да се осмисли грчки алфавет који је слог престао да сматра основном језичком јединицом и језик почео да дели на ситније делове гласа. Након ових цивилизацијских напредака књига се даље мењала и по своме облику. Најраније књиге су имале облик свитка и кодекса. Свитак је парче тканине на ком је писан текст који се замотавао око штапа, а прелазак на кодекс сматра се често најреволуционарнијим проналаском у историји књиге до појаве штампе. Кодекс је настао из практичних разлога и из потребе преношења књига, имао је правоугаони облик, а прављен је од савитљивог материјала. „Рукописи су почели да добијају облик књиге негде око 100. године наше ере, када су хришћани измислили кодекс – документ у коме су странице од папируса биле постављене једна наспрам друге и повезане заједно, уместо да буду умотане у свитак.”³ У овом кратком прегледу историје књиге требало би напоменути да у најранијим рукописним књигама не постоји ни тачка, ни зарез, нити други знаци интерпункције, а речи се пишу спојено тј. без размака.

Процеси слабљења усмене културе били су спори као што су проналасци везани за развој књиге споро напредовали. Прелазак са једног облика културе на други никада се није дешавао брзо, као што ни електронска књига неће олако за-

3 Тјуроу, Ц. (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 372.

менити штампану. Рукописне књиге су, у раној фази развоја, патиле од недостатака усмене културе. Многе од њих писане су само као забележени дијалози (као што је Платон аутор дијалога). Технолошке промене у историји књиге показују да када једна технологија замењује другу, новонастала имитира ону претходну. На пример, као што су прве књиге биле белешке усмених дијалога, услед чега су апстрактност мисли и сложеност реченица споро напредовале, тако је и Гутенбергова прва Библија из 1456. године штампана писаним словима. Дуго је времена требало да се схвати да штампане књиге не морају да подражавају праксу ручно преписаних књига, већ да су читкија штампана слова. Исто су тако компјутери прво користили телевизоре као мониторе, пре него сто су смишљени компјутерски монитори. Данашњи читачи електронских књига, из разлога што су у најранијој фази развоја, подражавају њен штампани облик што изазива нелагоду приликом њихове употребе. Не би било неочекивано да ће постепено прелазак на дигиталну књигу подразумевати и другачију организацију књиге. Историја је показала да прелом књиге, то јест начин њене материјалне организације, одређује како се она чита у приватности, како се складишти у библиотекама и како се користи у образовању. Овде морамо напоменути да је сам текст већ доживео драстичну измену прелазећи у дигиталном добу у хипертекст. Текстови штампаних и електронских књига данас још увек нису постали хипертекстови, мада су интернет стране одавно предводиоци овог новог феномена.

Улога аутора се са технолошким иновацијама мењала, а прва штампана издања књига која су донела њихову масовну производњу и дистрибуцију, породиле су аутора као носиоца права на зараду од њене продаје. Антика и средњи век не познају аутора у данашњем смислу те речи. Распрострањеност и доступност јавних библиотека, такође је зависила од технологије, комерцијалне употребе књига и културних обичаја. Књига се усавршавала мењајући свој облик постепено како је време одмицало, као што су се усавршавале праксе њене употребе. Може се десити када неко из будућности буде писао о књизи у данашњем облику, да ће се односити према нашој пракси штампања књиге исто онако као што ми сада гледамо на свитак и кодекс из доба антике и средњег века. Са те тачке гледишта може се чинити да су данашњи гласови оспоравања електронске књиге завршили као промашена предвиђања и назадне тенденције у људском друштву. Међутим, развој технологије и последице тог развоја су непредвидиве, а старе праксе показују историјски да имају снагу да дуго одолевају налету технолошких иновација. Стога, оспоравајући књигу као статичан

облик, на основу њеног историјског развоја можемо се сложити са Фредериком Барбијеом (Frederic Barbier) који у његовој *Историји књиге* пише:

„У ширем смислу, књига исто тако означава интелектуални садржај предмета званог књига, то јест сам текст ... Иако реч књига, према свом пореклу, више одговара речи свитак, њена дефиниција временом постаје више интелектуална него материјална ... књига подразумева ... сваки предмет који носи извештај рукописни текст и који је, бар се то подразумевало, био намењен јавности.”⁴

Оваква дефиниција књиге фокусирана је на садржај уместо на форму. Она је настала под утицајем историјских чињеница о њеним физичким трансформацијама. Књига је медиј који су преобликовали протекли векови, јер се форма мењала под утицајем технолошких иновација, културолошких пракси употребе и комерцијалних захтева тржишта.

Књига као медиј данас

Чињенице из историје књиге указују да су на Западу све до краја седамнаестог века умеће читања поседовали само научници и имућни слојеви друштва, а у осамнаестом веку читају и средњи слојеви. Овај процес се наставља у деветнаестом веку, да би у двадесетом веку обавезно образовање довело готово до потпуне писмености. Међутим, у светским сразмерама како пише Ерик Хобсбаум (Eric Hobsbawm) у *Крају културе*: „...за разлику од почетних деценија XX века, човечанство у XXI неће се више састојати углавном од неписмених. Већ данас постоје само два дела света где је већина становништва неписмено: Јужна Азија ... и Африка”.⁵ Масовно описмењавање на Западу и индустријска револуција, донели су комерцијализацију књиге и она почиње да спаја трговину и културу, пословни профит и образовну мисију. Гутенбергов проналазак донео је велике профите издаваштву претварајући га у индустрију. Усавршавање процеса штампања књиге, као и константне иновације, условиле су драстичан пад цена њене производње стварајући тиме од ње трговачку робу. Фредерик Барбије пише: „Штампање је, дакле, веома капиталистичка активност у којој још од 15. века око инвеститора настаје извесна структурирана организација”.⁶

4 Барбије, Ф. (2009) *Историја књиге*, Београд: Клио, стр. 9-10.

5 Хобсбаум, Е. (2014) *Крај културе*, Београд: Арихипелаг, стр. 20.

6 Барбије, Ф. (2009) *Историја књиге*, Београд: Клио, стр. 118.

Историчари књиге пишу о изузетним успесима у производњи и дистрибуцији књига током већег дела двадесетог века, да би негде осамдесетих година индустрија штампаних књига доживела промене под утицајем мноштва фактора, али пре свега због: напретка технологије, укрупњавања у индустрији књига и свеprisутног процеса дигитализације. Од тада се све чешће пише о крају књиге, као и песимистичким визијама да је цивилизација коју познајемо дошла у опасност због тога што млади више не читају апстрактне текстове и проводе време испред компјутерских монитора, чиме ниво дискузивне писмености константно опада. Издаваштво штампаних књига, услед наведених друштвених промена, постаје ризичнија делатност почетком XXI века. Џозеф Тјуроу (Joseph Turow) наводи: „Средином двадесетог века издаваштво је у Сједињеним државама било изузетно уситњено. Више од 22 000 издавачких кућа издавало је око 49. 000 наслова годишње, производећи укупно око две милијарде књига сваке године”.⁷ Међутим, већ 1960-их година дошло је до укрупњавања издавачке делатности књига. Након 1960-их процес се наставља и највеће корпорације купују мање издаваче. Мултинационлане компаније промениле су индустрију књига стварајући од ње велики бизнис. Дејвид Сондер (David Saunders) пише о овом процесу у Европи:

„У Немачкој ...неких пет одсто издавача контролише 65 одсто тржишта... У Француској такође, национална концентрација одлика је новије историје издаваштва и дистрибуције књига. Неких шездесет одсто тржишта контролишу само две главне издавачке куће.”⁸

Са једне стране директне последице овог огледају се у чињеницама да су велике издавачке куће најчешће заинтересоване само за комерцијалне наслове (као што је нпр. Хари Потер који је продат у невероватних 8,3 милиона примерака за прва 24 часа од пуштања у промет 2007) и да је, са друге стране, присутно повећање броја наслова уз пад тиража. У Француској су издавачи штампали књиге у просечном тиражу од 14 200 примерака 1980. године, да би 1999. просечан тираж опао на 8 400. Услед овог тренда логично је постало да издавачи показују интересовање само за исплативе наслове не ризикујући са слабије исплативим или оним на ивици исплативости. Наведене тенденције нису пријатна чињеница за филозофску, академску књигу и књиге из домена лепе

7 Тјуроу, Џ. (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 380.

8 Сондерс, Д. Књиге: Издаваштво књига као индустрија, у: *Увод у студије медија*, приредили Бригс, А. и Колби, П. (2005), Београд: Клио, стр. 59.

уметности. Тржиште и жеља за профитом налажу поштовање закона потражње, а издаваштво тиме постаје веома ризичан посао, јер нико не може тачно да предвиди продаваност одређеног наслова. Ово доказује чињеница да, без обзира на сву обазривост и тежњу издавача за што комерцијалнијим насловима, само „...20 одсто наслова генерише око 80 одсто прихода у индустрији књига”.⁹ Дакле, ако сте млади писац, било филозофског дела или академске књиге тешко је доћи до издавача. Али када је у питању комерцијална књига, можемо рећи за данашњу ситуацију да се све осим смрти штампане књиге, назире. Тјуроу пише током 2009. године: „Издавање књига велики је бизнис. Економисти предвиђају да ће 2010. године у Сједињеним државама издаци за књиге и сродне материјале износити око 47 милијарди долара. Издаваштво је углавном здрава индустрија, која се и даље развија”.¹⁰ Подаци са интернет стране Б 92¹¹ преузети од енглеског Би-би-сија показују да је у Енглеској изашло 2014. године 184 000 наслова, у Америци 444 000, а у Кини 305 000 наслова. Енглеска је по броју наслова по глави становника ипак на првом месту, а европске земље заједно, издају више књига него Сједињене државе. Оно што констатује Би-би-си је даљи раст комерцијализације на уштрб интелектуалног садржаја књиге. Најпродаваније књиге су бестселери као што су већ споменути серијал Хари Потер, роман *Педесет нијанси*, кувар Џејмија Оливера (Jamie Oliver) и *Гинисова књига рекорда*. Понекад неки бурни историјски догађаји доведу неочекивано неко књижевно дело у центар пажње јавности и донесу писцу и његовом издавачу велике тираже. Тако је након терористичких напада у Паризу почетком 2015. године, књига Мишела Улебeka (Michel Houellebecq) *Покоравање*, неочекивано доживела моментални успех постајући бестселер у Италији, Немачкој, Француској, али и у Србији.

„Продаја књига у тврдом повезу за младе кретала се горе доле у зависности од тога да ли је излазио нови наставак серије о Харију Потеру. Тако се, на пример, 2005. године појавила књига *Хари Потер и полукрвни принц*, коју је у САД издао Сколастик и која је продата у 13,5 милиона примерака, што је

9 Исто, стр. 44.

10 Тјуроу, Ц. (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 383.

11 Британија објављује највише књига (04. 02. 2015) http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=272&yuyu=2015&mm=02&dd=04&nav_id=954762

представљало осам одсто свих продатих књига за младе у тврдом повезу.¹²

Прва умрлица штампаној књизи инспирисана појавом дневне штампе написана је још 1830. године. Неки од интелектуалаца тога времена сматрали су да ће књигу уништити штампа из разлога што она стиже преспоро у односу на новине, међутим, крај штамане књиге се не назире према подацима са почетка XXI века. Од прве објави смрти штампане књиге, различити теоретичари, међу којима је и Меклуан (Marshall McLuhan), тврдили су да ће она нестати због телевизије или због електронске комуникације. Пре сто година у Енглеској индустрији књига производило се 6000 наслова што је неупоредиво мање од прошлогодишњих 184 000 наслова. Међутим, уз све светле прогнозе опет се говори о смрти књиге. Књига је држала монопол у образовању и масовној комуникацији вековима, а садашње друштвене промене уз сав пораст тиража свргле су је са те монополистичке позиције. Долазак интернета, компјутера и других нових медија попут паметних телефона доносе нову електронску културу у којој је књига тренутно само једно од средстава за образовање, комуникацију и интелектуално изношење ставова. „Штампа, по Хабермасу, главни медијум јавне сфере у XIX, и добрим делом у XX веку, тешко ће бити у стању да задржи овај полажај у XXI веку.”¹³

Будућност књиге у дигиталном окружењу

Ове тенденције навеле су неке да поново почну да разматрају крај књиге као могућу опцију, а таквом мишљењу се супротстављамо. С обзиром да електронски читачи данас личе на књигу и подражавају њен изглед, то не мора да значи да ће то бити случај у њиховом даљем развоју, као ни да они имају будућност, јер добијају конкуренцију у другим облицима медија (мобилни телефони, таблети) преко којих се може читати одређени текст. Врло је могуће да ће људи текст почети да приређују другачије услед његовог прилагођавања новим технолошким достигнућима. Присутна је и тенденција умањивања разлика између медија као што су телевизија, радио, књиге и новине, јер на компјутеру или паметном телефону можемо све одједном да објединимо. „Прилагођавање индустрије књига новом медијском окружењу указује на две главне теме овог текста: конвергенцију дигиталних медија и нестајање границе између медија. Резултат дигиталне конвергенције можемо видети у појави

12 Тјуроу, Ц (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 387.

13 Хобсбаум, Е. (2014) *Крај културе*, Београд: Арихипелаг, стр. 21.

Амазоновог читача, као и у објави књига на интернету.”¹⁴ Дакле сада остаје да се укаже на то шта би могла да буде будућност књиге. Идеја о смрти књиге чини се засада немогућом, јер је у раду прихваћена њена интелектуална дефиниција као текста намењеног јавности, независно да ли се појављује у облику свитка, кодекса, штампане књиге или електронске књиге. Пошто од смрти књиге нема ни најаве, остаје нам да размотирмо (на основу расположивих података о њеној производњи и куповини, као и мишљењу других теоретичара) каква је њена буућност у дигитаном окружењу. На основу до сада реченог, историја књиге се може разумети само у историјској перспективи, док су краткорочна предвиђања настала исхитрено на основу неког технолошког достигнућа, показала као промашаји. Најаве смрти књиге трају сад већ два века и пред сваку технолошку иновацију оне се обнављају, да би након тога брзо биле заборављене. Као што наводи Барбије:

„Историја медија наводи нас опет да поставимо класично питање о постојању дисконтинуитета или континуитета. Ако дисконтинуитет постоји, ако очигледно постоји прелазак из једне логике у другу, то време промене догађа се увек после другог одлагања, кроз процес постизања постепених успеха и процес акумулације која на крају доведе до преваге те друге логике.”¹⁵

Хобсбаум је свестан чињенице да електронска књига тек стиже и да њен развој није узео маха. Он је оптимистичан по питању очувања штампане књиге због тога што, према његовим речима, пораст образовања у до сада већином неписменим деловима света може донети до повећања барем од 5 одсто писмених на свету, што представља пораст од педесет милиона потенцијалних читалаца. Према њему, они ће у будућности ако ништа друго, барем читати уџбенике у школама. Он тврди: „У апсолутним бројевима ови нови читаоци књижевности и даље су у стрмом успону”.¹⁶ Хобсбаум, ипак, констатује да нам је већ неко време познато да се реч повлачи пред сликом, а писана и штампана реч пред оном изговореном на екрану. Међутим он пише:

„Али све ово не може да заустави квантитативан пораст књижевности, то ће рећи, речи као што су оне штампане, па чак ни такозване *Belle lettres*. У ствари, ја бих, заправо волео – упркос свим песимистичним

14 Тјуроу, Ц (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 414.

15 Барбије, Ф. (2009) *Историја књиге*, Београд: Клио, стр. 425.

16 Хобсбаум, Е. (2014) *Крај културе*, Београд: Арихипелаг, стр. 20.

предвиђањима – да традиционални главни књижевни медиј, штампана књига, без већих тешкоћа задржи свој положај, уз мале изузетке као што су гломазни приручници, речници итд.¹⁷

Хобсбаум сматра да нема ничег практичнијег од читања мале читко штампане џепне књиге коју је смислио Алдус Мануџијус у Венецији у XVI веку, а то је, према њему, лакше и читљивије штиво од дигиталног. Аргументујући речено он наводи да се са њим може сложити свако ко је провео један сат у читању дигиталног текста на екрану и затим то урадио са штампаним издањем истог текста. Хобсбаум заправо о будућности књиге пише имајући у виду садашња технолошка достигнућа и покушава да одбрани штампану књигу на основу тренутног стања у репродукцији дигиталних књига. Наравно, напречи и културолошке навике у приступању неком тексту се брзо мењају, тако да претпоставке о практичности штампе над дигиталним могу бити лако пољуљане у будућности. На крају његове расправе о будућности књиге, Хобсбаум наводи предности њеног дигиталног облика једино у складиштењу писаног материјала, док је штампана хартија према њему трајнија од дигиталне књиге. Главни проблем он види у сталном мењању формата у који се пакују дигитални текстови, па данас купљен дигитални текст вероватно неће моћи да се учита за 30 година на савременијим машинама за његову репродукцију. Штампана књига не пати од таквих проблема и она је форма коју можемо увек користити, јер не застарева технолошки. Закључујући расправу Хобсбаум тврди: „Победоносни напредак компјутера неће убити књигу, као што му то није пошло за руком ни с филмом, радијом, телевизијом и другим технолошким новотаријама”¹⁸.

Исту забринутост као Хобсбаум, дели и отац интернета Винт Серф (Vint Cerf), један од кључних људи у његовом напредовању и творац стандардизованог ТЦП/ИП протокола, тврдећи да нам следи дигитално мрачно доба. Он сматра да ће време дигитализације XXI века одликовати недостатак сачуваних података о њему. Наиме, Серф мисли да се константно побољшавање софтвера и хардвера може лоше одразити на наша дигитално сачувана документа и фотографије, јер нове верзије софтвера или хардвера не гарантују да ће подржавати и учитавање старих формата. „Стари формати докумената које смо направили или презентације које смо креирали можда неће бити одговарајући за најновије

17 Исто, стр. 21.

18 Исто, стр. 22.

верзије софтвера јер нико не гарантује компатибилност тих софтвера са фајловима претходне генерације”.¹⁹ Међутим, решење проблема он нуди у истом чланку: „Решење видим у томе да се скенирају заједно садржај, апликација и софтвер који све то подржава, са описом уређаја на којем је све то забележено, како бисмо све заједно сачували за будућност у којој ће ти дигитални снимци моћи да оживе прошлост”.²⁰ Чини се да су наведени страхови оправдани, али и да је цивилизација већ свесна могућих проблема. Чак иако савременији софтвер неће моћи да чита старе дигиталне записе, људи ће упоредно са новим софтвером развијати конверторе старих дигиталних формата у читљиве формате.

Дејвид Сондерс констатује чињеницу да стари облици штампања књиге сада морају да се надмећу са дигиталном књигом за пажњу и новац потрошача. Он сматра да је разумно тврдити: „... да ће и старије и новије технологије преживети, и то у интеракцији... тржиште за стручне радове више је под утицајем електронских алтернатива штампи него тржиште романа...”²¹ Без обзира што су дигитални речници и краћи научни радови у електронској форми дефинитивно однели превагу над штампаним издањима, он тврди да је традиционално штампана књига, која се носи у рукама или у џепу и чита у аутобусу или кревету, све, само не мртва. Издавачи штампане књиге су, сматра Сондерс, нашли стратегије да се боре за купце. Један од начина је и пракса италијанских издавача штампане речи да штампају дела којима је истекло ауторско право на што јефтинији начин и тако добију продајну цену књиге која је мања од цене једне шољице кафе у неком јавном локалу. Овај супер економични модел штампане књиге донео је значајне резултате издавачу и показао је како штампана књига после пола миленијума, ипак, не мора да се суочи са неумитним крајем.

Масимо Балдини пише да се ступањем информатике у свет комуникација променио начин читања и писања. Прешло се са материјалног текста на електронски, али промена је је још значајнија, јер се прешло са текста на хипертекст. Хипертекст се углавном налази на интернет странама и немогућ је (тренутно) у штампаном облику књиге на папиру, јер захтева да се преко њега може приступити њему сродним текстовима, што читаоцу омогућава да скаче са текста на текст, а путања читања тиме добија неограничен број могу-

19 Шта нам доноси дигитално мрачно доба? (15.02. 2015) http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2015&mm=02&nav_id=958651

20 Исто.

21 Сондерс, Д. Књиге: Издаваштво књига као индустрија, у: *Увод у студије медија*, приредили Бригс, А. и Колби, П. (2005), Београд: Клио, стр. 60.

Њих исхода. Промена је у дигиталном добу суштинска, јер се од појаве хипертекста поништава некадашња физичка изолованост коју је имао текст. Хипертекст уклања неке од главних одлика штампаних књига из типографске културе као што су физичка издвојеност, просторна постојаност и непроменљивост почетка и краја текста, јер је он сплет без одређеног центра и периферије. Међутим, Балдини одбацује могућност краја штампане књиге и апсолутне победе хипертекста. Иако би можда електронски читачи књига могли од књижевног дела направити хипертекст, он тврди да је довољно ући у било коју књижару или робну кућу и суочити се са више него очигледном чињеницом да штампаних књига има више него икада раније. Он сматра: „Напротив ново средство комуникације ојачава старо, али га и мења. Треба избећи две крајности: нови медиј не укида стари, а са друге стране, стари није исти као раније”.²² Балдини сматра да ће књига бити све више и више сваке године, али књига различитих од оних из типографске културе. Биће присутна, осим штампаних издања, аудио књиге, белешке интервјуа, и дигитална књига. На крају Балдини констатује:

„... иако, књигу нису још убили ни компјутер ни телевизија, извесно је, и са тиме се слажу сви научници, да је она изгубила културни монопол. На нове медије не вреди бацати анатеме, као што не вреди изрицати хвалоспеве о племенитости књиге и њеној културној вредности.”²³

Са овим се слаже и Барбије који у својој *Историји књиге* одбија да даје прогнозе о будућности књиге. Он истиче као Хобсбаум да описмењавање, већином неписмених народа на планетарном нивоу и њихово усвајање културне логике модерног Запада, обезбеђује прилив нових читалаца и тиме повећава потребу и тржиште за штампану књигу. Ипак, савремена дигитализација одвија се великом брзином и непредвидивим током, те он своју *Историју књиге* завршава речима: „Оставимо по страни тешкоће гледања у будућност и планирања и задржимо се на констатацији на коју наводи историја књиге и медија: одавно смо изашли из доба ексклузивности система књиге, само што тај феномен тек почињемо да сагледавамо и проучавамо”.²⁴

Тјуроу у својој књизи *Медији данас* пише о евидентним променама у индустрији књига услед брзог ширења и усавр-

22 Балдини, М. (2003) *Историја комуникације*, Смедерево: Смедеревска гимназија, стр. 84.

23 Исто, стр. 84.

24 Барбије, Ф. (2009) *Историја књиге*, Београд: Клио, стр. 426.

шавања персоналних рачунара, читача књига, таблета и мобилних телефона. Он износи чињеницу да се преко сајтова, дигиталне књиге продају у вредности од више милијарди долара. Међутим, његова истраживања из 2009. године указују да се већина руководилаца индустрије књига не слаже са ставом да ће интернет продаја и електронска књига уништити у потпуности штампану књигу и књижаре. Дигитализација и онлајн продаја појачавају конкуренцију и одузимају део тржишта штампаној књизи, али нико још не верује у њен крај. „Дугорочно гледано, могуће је да ће издавање електронских књига постати следећа велика ствар после Гутенберга... Међутим, не задржавајте још дах у очекивању нестанка папирних књига”.²⁵ Тјуроу сматра да ће руководиоци издавачких кућа штампане књиге пронаћи одговор на конкурентски притисак електронике и других новина које их окружују. Једна од тактика коју он наводи јесте постојање машине зване инстантбукмејкер (уместо Сондерсових књига јефтинијих од шољице кафе). С обзиром на велике губитке издавача штампане књиге, насталих због непродатог тиража, осмишљена је машина *инстантбукмејкер*, која решава проблеме немогућности тачног предвиђања тиража и отклања велике губитке у индустрији штампаних књига. Поента је да издавач штампаних књига уради прелом књиге неког аутора и огласи да она постоји. Када купци реше да издвоје паре за одређену књигу у папирном облику, машини инстантбукмејкер треба неколико минута да је одштапа и укоричи. Њу тренутно користе онлајн издавачи књига и тиме избегавају непотребно складиштење и нежељене трошкове непродатог тиража. У блиској будућности и саме књижаре би могле да почну да излажу само наслове књига, а уколико купци изразе жељу за штампаним обликом књиге, она би им могла, помоћу *инстантбукмејкера*, бити израђена за пар минута. Тиме штампана књига добија нижу цену и остаје конкурентна на тржишту. У чланку под називом *Да ли књига има рок трајања*²⁶ расправља се о судбини непродатих књига. Подаци у свету показују, као што је то објавио чувени амерички издавач *Саймон и Шустер*, да око 40 одсто штампаних књига никада не успе да се прода. Од тога најмање две трећине заврше као рециклирани папир, а неке се и спаљују. Кућа *Харпер Колинс* је, према овом чланку, током 2002. године само на отписаним књигама изгубила 250 милиона долара.

25 Тјуроу, Ц. (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио, стр. 400.

26 Да ли књига има рок трајања (01.10. 2014) http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=272&yuuu=2014&mm=10&dd=01&nav_id=906096

У чланку *Сценарији будућности књиге/Scenarios for the Future of the Book*²⁷, Давид Сталеј (David Staley), историчар књиге, нуди четири могућа сценарија будућег развијања електронске књиге и последица тог развоја по њен штампани облик. Према првом сценарију, електронска књига преовладава и чини штампану књигу непотребном. Други сценарио сугерише на могућу будућност у којој штампане књиге и даље преовлађују, јер се електронска књига показала непрактичном за употребу. Трећи сценарио описује будућност у којој електронска књига постаје доминантна, али не из практичних, већ из еколошких разлога. Последњи сценарио доноси могућност равноправне коегзистенције штампане и електронске књиге. Давид Сталеј не даје одговор који би сценарио од наведених био највероватнији, већ указује како би одређене промене у друштву и технологији могле да утичу на даљи развоје књиге. Будућност остаје за Сталеја потпуно непредвидива, па према томе, изостаје његов коначни одговор о томе шта би могла бити будућност књиге у дигиталном окружењу.

Закључак

Иако се већина аутора наведених у раду у мањој или већој мери слажу са чињеницом да ће штампани облик књиге још живети, морамо напоменути да савремено друштво са технолошким напретком носи све непредвидљивије преображаје. Хобсбаум је дао оцену будућности књиге критикујући несавршеност савремених технологија, као да није био сведок брзих технолошких промена у XX веку. Његови погледи о савршенству штампане књиге у односу на електронску, базирани су на чињеници да посматра само садашње стање електронских читача књига, који се радикално усавршавају из дана у дан. Историја књиге указује да је прелаз са руком писане књиге на штампану био спор, међутим кратка историја иновација у XXI веку указује да се логика промена радикално убрзала. Ако погледамо мобилне телефоне као пример најрадикалније револуције у напретку технике, можемо видети да су од почетка 2000, па све до 2015. године они доживели незамисливе и потпуно неочекиване трансформације утичући на друштво. Мобилни паметни телефони су далеко од само телефона, они су мултимедијалне машине (мали компјутери) преко којих се између осталог читају интернет хипертекстови, али неретко и саме књиге. Не можемо да се не отргнемо утиску да би нешто слично могло да се деси и на пољу дистрибуције књига, иако из данашње

27 Staley, D. J. (27.10. 2014), *Scenarios for the Future of the Book* <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/scenarios2012.pdf>

перспективе немамо таквих назнака. Како наводи и чувени британски социолог Ентони Гиденс (Anthony Giddens) у његовој *Социологији/Sociology*²⁸ (2013) не можемо да напишемо нешто о најсавременијим технологијама, а да то не буде застарело док се одштампа и дође у руке читаоца. У сваком случају књига као текст намењен јавности ће преживети, као што и данас преживљава у старом штампаном облику, због тога што још увек нисмо смислили одговарајућу дигиталну форму његовог представљања. Старе праксе преламања текста и даље га обликују на такав начин да је штампана књига погоднији медиј. Данашњи читачи књига опонашају књигу, а то вероватно није пут развоја дигиталних књига, као што није био пут да се са вокмена пређе на ЦД плејер који је иновациони промашај, већ се одмах прешло на музичке плејере са дигиталним записима музичких нумера. У моменту када цивилизацијска промена у перцепцији текста буде прихваћена, и неки нови Гутенберг сложи текст тако да његов дигитални облик буде једноставнији за употребу од штампаног, наћи ћемо се у новој ери књиге. Данас смо још увек неспремни, и као издавачи и као аутори, на прихватање чињенице да дигитализација мења сам процес читања, природу онога што се чита и улогу аутора. Као што је у раду написано, штапање књига је капиталистичка активност која доноси профит и издавачима и ауторима. Иза нас се налазе векови еволуције књиге, а старе праксе и устаљени начини производње књига успоравају и одлажу да она свој облик промени преко ноћи. Издавачи штампаних књига, како је наведено, осмишљавају различите стратегије за њено очување, али пре свега брину за свој профит. Међутим, савремене технологије су већ радикално промениле многе индустрије, поготово музичку, и чини се да је само питање момента када ће дигитална књига или дигитални текст добити примат у будућим друштвима. Штампане књиге ће највероватније опстати, али ће их бити у мањем броју и са мањим тиражима. Речено Барбијеовом терминологијом (о континуитету и дисконтинуитету медија) до технолошког напретка је дошло, али се тренутно налазимо у периоду одлагања и постепених промена, које воде ка томе да дигитална књига у будућности превлада.

28 Giddens, E. and Sutton, P. (2013) *Sociology*, Cambridge: Polity Press.

ЛИТЕРАТУРА:

Балдини, М. (2003) *Историја Комуникације*, Смедерево: Смедеревска Гимназија.

Барбије, Ф. (2009) *Историја књиге*, Београд: Клио.

Bennett, A. (2005) *The Author*, London and New York, Routledge.

Берк, П. (2010) *Основи културне историје*, Београд: Клио.

Бригс, А. и Колби, П. (2005) *Увод у студије медија*, Београд: Клио.

Giddens, E. and Sutton, P. (2013) *Sociology*, Cambridge: Polity Press.

Хобсбаум, Е. (2014) *Крај културе*, Београд: Арихипелаг.

Прајс, С. (2011) *Изучавање медија*, Београд: Клио.

Рајић, Љ. (2008) *Текст у времену*, Београд: Геопоетика.

Сондерс, Д. Књиге: Издаваштво књига као индустрија, у: *Увод у студије медија*, приредили Бригс, А. и Колби, П. (2005), Београд: Клио.

Тјуроу, Ц. (2012) *Медији данас I*, Београд: Клио.

Тјуроу, Ц. (2013) *Медији данас II*, Београд: Клио.

Интернет:

Британија објављује највише књига (04.02.2015) http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=272&yuyu=2015&mm=02&dd=04&nav_id=954762

Да ли књига има рок трајања (01.10.2014) http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=272&yuyu=2014&mm=10&dd=01&nav_id=906096

Књижаре распродале нови роман Мишела Уелбека (12. 02. 2015)

http://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=272&yuyu=2015&mm=02&dd=12&nav_id=957412

Шта нам доноси дигитално мрачно доба? (15. 02. 2015)

http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yuyu=2015&mm=02&nav_id=958651

Warren, J. W. (27. 10. 2014) , *Innovation and the Future of e-Books*,

http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reprints/2009/RAND_RP1385.pdf

Staley, D. J. (27.10. 2014), *Scenarios for the Future of the Book*

<http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/issues/value/scenarios2012.pdf>

Ljubomir Maširević

College of Applied Studies - Belgrade Polytechnics College, Belgrade

IMPLICATIONS OF DIGITALIZATION
FOR THE FUTURE OF THE BOOK

Abstract

The aim of this paper is to indicate possible development of the book as a media in the contemporary and future digitized social context. The first part of the paper discusses development of the book as a media. The second part of the paper analyzes current cultural context of books and indicates book industry circumstances, their distribution and reading scope. The third part tries to indicate possible future development of the book. The aim of this paper is to confront comprehension of a book as a static media, to indicate the fact that it existed, in various forms, even before Gutenberg revolution and that it will continue to exist even after digital revolution. Historical perspective and different forms of book existence will enable us to understand its evolution into digital form as something that is necessary in contemporary social context as well as to comprehend that the printed form of the book is far from vanishing. The book has not always had the form we know today (printed on paper with hard covers) over which many already lament depreciating its future. On the contrary, it has been changing its form with the advance of technology and literacy thus evolving into advanced printed forms as well as e-form which we have today.

Key words: *book, digital, printed book, e-book, digital book, culture*



Радмила Ванкоска, *Тело и тело*,
1-2, фотографија, 2014.